

**Arhid. drd. Nicolae-Sorin Marin,
Școala Doctorală,
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”,
Universitatea din Arad**

SFÂNTUL MARTIR ANTIM IVIREANUL ÎN SLUJBA SPIRITUALITĂȚII ȘI A CULTURII ROMÂNEȘTI

Abstract: *Antim Ivireanul, also known as the Holy Martyr Hierarch Antim Ivireanul, was a remarkable Romanian author, typographer, engraver, theologian, bishop and metropolitan of Georgian origin. In his youth, he was captured by the Turks and taken to Constantinople, but was later released. Between the years 1689-1690, the Holy Martyr Constantin Brâncoveanu brought him to Wallachia. His activity was essential for the promotion of Orthodox spirituality in this region. Through his sermons and teachings, Antim Ivireanul provided the faithful with a deep understanding of Orthodox doctrine and an authentic model of spiritual life. By establishing and managing printing houses, he contributed significantly to the production and distribution of literary and religious works, thus consolidating the national cultural heritage.*

Keywords: *Hierarch, prints, spirituality, Romanian culture, founder, Romanian language.*

Introducere

Spiritualitatea ortodoxă este o componentă fundamentală a vieții creștinilor ortodocși, caracterizată printr-o profundă reverență față de tradiție, o bogată viață liturgică și sacramentală, precum și printr-o continuă căutare a comuniunii cu Dumnezeu. Acest concept se referă la totalitatea practicilor, credințelor și experiențelor menite să apropie pe om de Dumnezeu și să transforme viața cotidiană într-o manifestare a credinței.

Ca elemente centrale ale spiritualității ortodoxe, avem: rugăciunea, sfintele taine, postul, lectura Sfintei Scripturi și a scrierilor

patristice, asceza și lupta duhovnicească, icoanele și cinstirea sfinților.

Spiritualitatea ortodoxă se manifestă în diverse forme de expresie religioasă și culturală. Participarea activă la viața liturgică a Bisericii, respectarea posturilor și a sărbătorilor, păstrarea tradițiilor și a obiceiurilor religioase, toate acestea sunt semne clare ale unei vieți trăite în spiritul ortodoxiei. În plus, spiritualitatea ortodoxă se reflectă în viața trăită în comuniune, în relațiile interpersonale bazate pe iubire și respect, și în eforturile de a ajuta și a susține pe cei aflați în nevoie. Astfel, spiritualitatea ortodoxă nu este doar o serie de practici și credințe, ci o cale de viață care transformă întreaga existență a credinciosului, orientând-o către Dumnezeu și comuniunea cu ceilalți.

Cultura reprezintă un concept complex care include cunoștințele, credințele, arta, morala, legile, obiceiurile și orice alte capacități și obiceiuri dobândite de om în calitate de membru al societății. Este o moștenire socială transmisă de la o generație la alta, modelând comportamentul și perspectivele indivizilor din cadrul unei comunități. Cultura se manifestă în diverse forme și influențează toate aspectele vieții umane, de la limbă și religie, până la artă, tehnologie și moduri de organizare socială.

Cultura este un fenomen complex și dinamic, care joacă un rol crucial în formarea și dezvoltarea societăților umane. Ea influențează toate aspectele vieții, oferind un cadru de referință prin care indivizii își formează identitatea și își orientează comportamentul.

Dacă am subliniat mai sus câteva aspecte despre *spiritualitate* și *cultură*, termenii întâlniți în titlul cercetării, în cele ce urmează am apelat la două întrebări pentru a ajunge la dezbateră subiectului: *Ce înseamnă a te pune în slujba spiritualității românești?* și *Ce înseamnă a te pune în slujba culturii românești specific sfârșitului de secol XVII, început de secol XVIII?* Voi încerca astfel să evidențiez ce a însemnat pentru Sfântul Martir Antim Ivireanul să fie în slujba spiritualității și a culturii românești.

A te pune în slujba spiritualității ortodoxe înseamnă a-ți centra viața pe valorile creștine, a contribui la viața și misiunea Bisericii și a trăi conform învățăturilor lui Hristos în fiecare aspect al vieții tale.

A te pune în slujba culturii românești înseamnă a te angaja activ în păstrarea și promovarea bogăției culturale, fie prin educație, artă, conservare, cercetare sau orice altă activitate care contribuie la consolidarea identității culturale naționale. A te pune în slujba culturii românești la sfârșit de secol XVII- început de secol XVIII însemna, așadar, a contribui la păstrarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului cultural și spiritual al comunității prin activități religioase, literare, artistice și educaționale. Aceste eforturi au fost cruciale pentru consolidarea identității naționale și culturale într-o perioadă de transformări și provocări istorice.

Se pune întrebarea: *Se încadrează Sfântul Martir Antim Ivireanul în acest proces de spiritualizare și culturalizare a Țării Românești? Și dacă da, Care sunt problemele pe care le identifică? Care sunt pașii pe care Sfântul îi face în dezvoltarea culturală?*

Pornind de la aceste întrebări am structurat articolul în trei părți:

1. Originea și viața Sfântului Antim;
2. Didahiile Sfântului Martir Antim Ivireanul ca mijloc de promovare a spiritualității în Țara Românească;
3. Activitatea tipografică a Sfântului Antim ca mijloc de promovare a culturii românești;

A fi în slujba spiritualității și culturii românești pentru Sfântul Antim Ivireanul a însemnat dedicarea vieții sale pentru promovarea și dezvoltarea valorilor religioase și culturale în Țara Românească. Sfântul Antim a fost un predicator talentat, ale cărui predici și lucrări teologice au avut un impact profund asupra credincioșilor. Acestea nu doar că au întărit credința ortodoxă, dar au și educat spiritual comunitatea. Ca episcop de Râmnic, iar mai apoi ca mitropolit al Țării Românești, a avut un rol activ în viața spirituală a credincioșilor, oferind îndrumare și sprijin în problemele religioase și morale.

Prin înțelegerea profundă a operei și vieții Sfântului Martir Antim Ivireanul vom evidenția modul în care acesta a reușit să îmbine valorile spirituale cu cele culturale, oferind un exemplu de dăruire și sacrificiu în slujba credinței și a națiunii. Lucrarea va sublinia importanța sa nu doar în calitate de conducător religios, ci și ca om de cultură, a cărui moștenire continuă să inspire generații.

Acest studiu își propune să exploreze în profunzime contribuțiile lui Antim Ivireanul la promovarea și consolidarea spiritualității ortodoxe, precum și la dezvoltarea culturii românești. Vom analiza contextul istoric și biografic al vieții sale, activitatea sa prolifică de tipărire și publicare, eforturile sale de reformă ecleziastică și morală și impactul durabil al lucrărilor și inițiativelor sale.

1. Originea și viața Sfântului Antim

Antim Ivireanul, una dintre cele mai proeminente figuri ale ortodoxiei românești, s-a născut în anul 1650, în Georgia. Deși data și locul nașterii sale nu sunt confirmate documentar, se presupune că originea sa georgiană este incontestabilă¹. Andrei, după numele primit la botez (Antim la intrarea în viața monahală), a fost adus în Țările Române în 1689-1690, cel mai probabil la recomandarea patriarhului Dosithei Notara al Ierusalimului².

Cunoscut și sub numele de Antim, ieromonahul georgian și-a subliniat originea de multe ori în scrierile sale și în semnăturile de pe cărțile tipărite sau coordonate de el. Printre titlurile folosite se numără „Antim ieromonahul, tipograful din Iviria”, „Antim Ivireanul, episcopul Râmnicului” și „Mitropolit al Ungrovlahiei, Antim Ivireanul”³.

Blazonul său personal includea un melc cu coarnele îndreptate spre cer, încadrat de inițialele A.I.M.U., simbolizând titlul său de „Antim Ivireanul Mitropolitul Ungrovlahiei”. Originea sa georgiană a fost confirmată și de ucenicii săi și de alți cărturari contemporani, precum și de secretarul domnesc italian Anton Maria del Chiaro, care au lăsat mărturie elogioase despre mitropolit⁴.

1. Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 144.

2. Pr. M. PĂCURARIU, *Cultura teologică românească – scurtă prezentare istorică*, Editura Basilica, București, 2011, pp. 132-133.

3. Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanul tipograf”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIV (1956), nr. 8-9, pp. 701-749.

4. Arhim. Mihail STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716). Viața și activitatea sa pastoral-misionară”, în: *Didahii*, Editura Basilica, București, 2016, p. 17.

Data exactă a nașterii lui Antim nu este cunoscută, dar cercetătorii o situează între anii 1640-1650, bazându-se pe mărturiile sale. Conform unei tradiții orale locale, locul nașterii sale ar fi localitatea Ude din Georgia, o regiune care avea o biserică din secolul al XII-lea și o școală. Numele său de familie ar fi Khurtsidze, provenind dintr-o familie veche și aristocratică, ceea ce i-a permis accesul la o educație intelectuală, artistică și tehnică. A fost botezat cu numele Andrei, iar părinții săi se numeau Ioan și Maria, de la care a primit atât viața cât și educația creștină⁵.

Andrei a fost răpit și vândut turcilor de către niște compatrioți. Asemenea lui Iosif din Biblie, Antim a fost scos din țara sa natală și a ajuns în sclavie. Anton Maria del Chiaro, un contemporan al său, menționează că Antim a fost sclav⁶ în tinerețe și era dăruit cu rare talente artistice precum sculptura, desenul și broderia⁷. Aceste abilități, împreună cu vița sa nobilă, l-au făcut să fie vândut ca un sclav valoros, nu în anonim.

Eliberat din sclavie de către patriarhul Dositheï Notara al Ierusalimului, Antim a fost luat sub ocrotirea acestuia și tuns în monahism, primind numele de Antim. A devenit călugăr aghiotaft (cu metania la Sfântul Mormânt) și a fost hirotonit ieromonah de patriarhul Dositheï. Patriarhul Hrisant Notara, nepotul lui Dositheï, confirmă în scris faptul că Antim a fost răscumpărat cu banii Sfântului Mormânt și a primit libertatea de la Dositheï⁸.

Mitropolitul Antim Ivireanul a avut o pregătire intelectuală sistematică, obținută probabil în mediul cultural al Patriarhiei din Constantinopol sau într-o mănăstire grecească. În această perioadă, fie ca rob, fie ca om liber, a dobândit cunoștințe teologice și științifice, a învățat limbi străine (turcă, arabă, greacă) și și-a dezvoltat abilitățile artistice.

5. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716)“, pp. 17-18.

6. Anton Maria del CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, Editura Viața Românească, Iași, 1929, p. 67.

7. Anton Maria del CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, p. 153.

8. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716)“, pp. 19-20.

Monahul Antim a venit inițial la Mănăstirea Cetățuia din Iași, probabil împreună cu patriarhul Dosithei Notara, în primăvara anului 1686. Aici a învățat limba română și slavona sub îndrumarea starețului Macarie, căruia i-a succedat în funcția de egumen. Acest fapt este confirmat de Hrisant Notara, care menționează că Antim a fost egumen la Cetățuia. Primele cărți românești tipărite de Antim conțin câteva fonetisme moldovenești, indicând influența locului⁹.

La îndemnul patriarhului Dosithei Notara, Antim a venit în Țara Românească după vara anului 1689. Scopul era să contribuie la planul patriarhului de a apăra Ortodoxia prin tipărirea de cărți de cult și cultură creștină, susținut material de domnitorul Constantin Brâncoveanu. Hrisant Notara menționează într-o scrisoare că Antim a fost trimis să învețe tipografia de la kyr Mitrofan, episcopul Buzăului¹⁰.

Sfântul Antim a devenit ucenic al episcopului Mitrofan și și-a desăvârșit meșteșugul tiparului. În prefața unei cărți tipărite la Snagov în 1701, Antim scria despre vocația sa principală de tipograf, menționând că va continua să tipărească cărți folositoare pentru frații săi în Hristos.

În anul 1691 i s-a încredințat conducerea tipografiei Mitropoliei din București după ridicarea la arhierie a lui Mitrofan, care a ajuns episcop de Buzău. Prima sa lucrare tipărită, *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*, a fost publicată în 1691¹¹.

Antim Ivireanul a continuat să tipărească numeroase lucrări importante, atât în greacă, cât și în română, contribuind semnificativ la cultura și spiritualitatea românească. Printre operele notabile se numără *Evangheliarul greco-român* (1693), *Psaltirea românească* (1694) și *Slujba Sfinților Constantin și Elena* (1696)¹².

În anul 1694 Antim a fost numit egumen al Mănăstirii Snagov, unde a înființat o tipografie de mare prestigiu. Aici a imprimat ope-

9. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716)”, pp. 21-22.

10. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716)”, pp. 22-23.

11. Gabriel ȘTREMPPEL, „Cronologia vieții și a operei Sfântului Antim”, în: *Didahii*, Editura Basilica, București 2016, p. 81.

12. Pr. M. PĂCURARIU, *Cultura teologică românească...*, p. 133.

re importante, precum *Carte sau lumină* (1699) și *Floarea darurilor* (1700)¹³.

În 1anul 705 Antim a fost ales episcop de Râmnic, unde a continuat activitatea sa tipografică, contribuind la publicarea unor lucrări teologice esențiale. A fost un mare susținător al utilizării limbii române în biserică, tipărind nu mai puțin de nouă cărți, dintre care doar trei grecești, restul fiind slavo-române, trei, și românești, alte trei. Episcopul Antim continua acum tradiția începută de mitropolitii Ștefan și Teodosie prin cele trei cărți slavo-române *Antologhion* (1705), *Octoiul Mic* (1705) și *Slujba Adormirii Născătoarei de Dumnezeu cu paraclisul* (1706). De asemenea, de acum începe o amplă acțiune de tipărirea a cărților de slujbă tipărite în totalitate în românește: *Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței* (1705), *Liturghierul* (1706) și *Molitvenicul* (1706)¹⁴.

În anul 1708, după moartea mitropolitului Teodosie, Antim a fost numit mitropolit al Țării Românești. În această calitate a rostit un celebru cuvânt la întronizare, considerat o capodoperă a elocinței românești. De asemenea, a fost implicat în construirea și sfințirea mai multor mănăstiri, inclusiv Mănăstirea Antim din București.

Relațiile lui Antim cu domnitorul Constantin Brâncoveanu au fost complexe, domnitorul susținând demersul cultural românesc pe care îl începuse vrednicul arhiereu. În anul 1714, după căderea și martiriul Sfântului Constantin Brâncoveanu, Sfântul Antim a continuat să-și îndeplinească atribuțiile religioase sub noul domnitor, Ștefan Cantacuzino.

Sfântul Antim Ivireanul a fost un apărător dedicat al afirmării poporului român împotriva asupririi turcești, alături de voievodul Constantin Brâncoveanu. În septembrie 1716, mitropolitul Antim a fost întemnițat de Nicolae Mavrocordat, primul domnitor fanariot, și supus la cumplite defăimări și chinuri. Refuzând să-și dea demisia, a fost caterisit pe nedrept de Patriarhia ecumenică și condamnat la închisoare pe viață în Mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe Muntele Sinai. Pe drumul spre exil, la sfârșitul lunii septembrie 1716, a fost ucis de

13. G. ȘTREMPEL, „Cronologia vieții și a operei Sfântului Antim“..., p. 82-83.

14. Pr. M. PĂCURARIU, *Cultura teologică românească*..., p. 134-135.

ostașii turci și trupul său a fost aruncat în apele râului Tungia, lângă Adrianopol¹⁵.

Sfântul Antim Ivireanul rămâne o personalitate de referință în istoria Bisericii Ortodoxe Române. Activitatea sa tipografică și eforturile de a promova limba română în biserică au avut un impact durabil asupra culturii și spiritualității românești. Moartea sa tragică nu a făcut decât să-i sporească aura de sfințenie și martiraj, fiind canonizat de Biserica Ortodoxă Română.

2. Didahiile

Sfântului Martir Antim Ivireanul ca mijloc de promovare a spiritualității în Țara Românească

Promovarea și dezvoltarea valorilor religioase au avut un loc aparte în opera Sfântului Antim. Printre multele dintre aspectele dogmatice pe care le subliniază în *Didahii*, putem observa grija pe care o poartă păstoriților săi, grijă care merge atât de departe încât pentru a-i face atenți la viața duhovnicească, îi – „amienință” cu pedepse bisericești și chiar domnești de nu se vor îndrepta.

În cuprinsul scrierilor sale Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul prezintă fără ambiguități toate învățăturile despre Dumnezeu și lume necesare mântuirii oamenilor. Aceste învățături, cuprinse în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție, reprezintă hrana cea vie și duhovnicească, pe care Sfântul le-a pus le îndemâna credincioșilor, dogme pe care suntem datori să le cunoaștem și să le trăim în viața noastră și în viața Bisericii. Amintim aici câteva din învățăturile dogmatice care se desprind din *Didahiile* Sfântului Antim: *Crezul ortodox*¹⁶ – al doilea Cuvânt de învățătură la praznicul Sfântului Nicolae; *Dumnezeu – Sfânta Treime*¹⁷ – în prima Cazanie la Adormirea Prea-

15. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Antim Ivireanul – comoară de erudiție teologică și sensibilitate literară”, în prefața la *Scrieri*, Editura Basilica, București, 2016, p. 13.

16. SF. ANTIM IVIREANUL, „Învățătură la Sfântul părintele nostru Nicolae – II”, în: *Didahii*, Editura Basilica, București, 2016, pp. 142-148.

17. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cazanie la Adormirea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu – I”, în: *Didahii*, pp. 294-301.

sfinței Născătoarei de Dumnezeu; *Persoana lui Dumnezeu-Tatăl*¹⁸ – în al doilea Cuvânt de învățătură la praznicul Sfântului Dimitrie, Izvorătorul de mir; *Fecioara Maria ca rugătoare către Dumnezeu-Tatăl*¹⁹ – în omilia la Vovidenie; *Persoana Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu*²⁰ – în al doilea Cuvânt de învățătură la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos; *Învățătură despre cele două firi ale Mântuitorului*²¹ – în prima Cazanie la Adormirea Preasfinței Născătoarei de Dumnezeu; *Persoana Duhului Sfânt*²² – în primul Cuvânt de învățătură la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos; *Învățătura despre Biserică*²³ – în primul Cuvânt de învățătură la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos; *Rolul Bisericii prin prisma tradiției*²⁴ – în Cuvântul de învățătură la Dumineca Vameșului.

Sfântul Antim Ivireanul a avut o înțelegere profundă a importanței acestor învățături pentru creștini și a dedicat o mare parte din activitatea sa pentru a le face accesibile tuturor credincioșilor. El a subliniat necesitatea unei cunoașteri corecte și aprofundate a dogmelor creștine, considerând că acestea sunt esențiale pentru viața duhovnicească și pentru mântuire.

Foarte frumos putem sublinia lucrarea în partea spirituală a Sfântului Martir Antim Ivireanul prin unul din cuvintele pe care el le rostește în *Duminica Vameșului și Fariseului*, după ce pe un ton „aspru“ le poruncește

18. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cuvânt de învățătură în 26 a lunii lui octomvrie, asupra cutremurului și a marelui Mucenic Dimitrie Izvorătorului de mir – II“, în: *Didahii*, pp. 107-116.

19. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cazanie la Vovedenie Bogorodițe, noemvrie 21“, în: *Didahii*, pp. 126-132.

20. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cuvânt de învățătură în 25 a lunii dechemvrie, la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos – II“, în: *Didahii*, pp. 155-164.

21. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cazanie la Adormirea Preasfinței Născătoarei de Dumnezeu – I“, în *Didahii*, pp. 294-301.

22. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cuvânt de învățătură la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos – I“, în: *Didahii*, pp. 148-155.

23. SF. ANTIM IVIREANUL, „Cuvânt de învățătură la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos – I“, în: *Didahii*, pp. 148-155.

24. SF. ANTIM IVIREANUL, „La Dumineca Vameșului. Cuvânt de învățătură“, în: *Didahii*, pp. 177-184.

„tuturor, câți sânteți cu meștersug și cu neguțătorii, veri de ce breaslă, ca de acum înainte, duminicile și sărbătorile cele mari ce să numesc domnești și ale Maicăi Precistii și a unora din sfinții cei numiți, să vă închideți prăvăliile și nici să vindeți, nici să cumpărați nu numai de la creștini, ce nici de la turci, nici de la alții, nici să lucrați și precum zic să faceți, că nefăcând să știți bine că vă voi pedepsi bisericește, cu prăvila și pre dreptate, nefăcându-vă nici o năpaste. Și încăș, pre carii să vor arăta semeți și tari de cap și nu să vor supune dreptății și poruncii bisericești îi vom pedepsi și cu domnia”²⁵.

El își asumă întreaga responsabilitate a jugului păstorului de suflețe și subliniază datoria pe care o poartă pe umeri acesta:

„Și nimeni să nu socotească, din voi, și să zică în inima lui: dară ce treabă are vlădica cu noi, nu-și caută vlădicia lui, ci să amestecă întru ale noastre? De n-ați știut până acum și de n-au fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii cât sânt în Țara Rumânească, de la mic până la mare și până la un copil de țâță afară din păgâni și din ceia ce nu sunt de o lege cu noi; căci în seama mea v-au dat Stăpânul Hristos să vă pasc sufletește, ca pre niște oi cuvântătoare și de gâtul meu spânzură sufletele voastre și de la mine va să vă ceară pre toți, iar nu de la alții, până când vă voi fi păstoriu”²⁶.

De asemenea, constatăm din învățăturile sale că pune mult accent pe implicarea în viața credincioșilor săi, explicând rostul pocăinței și scoțând în evidență faptul că în orice păcate s-ar afla cineva, poate scăpa de ele prin pocăință:

„Mare iaste, cu adevărat, darul acesta al pocăinții, dintru care poate cunoaște fieștecarele, mai ales dragostea cea multă ce arată Dumnezeu spre noi creștinii și pohta ce are ca să ne vază mântuiți”²⁷.

În predica sa intitulată *Învățătură asupra pocăinței*, Sfântul Antim Ivireanul subliniază puterea pocăinței de a prelungi viața omului și de a-i aduce binecuvântări divine. Un exemplu ilustrativ este schimbarea radicală a vieții regelui Ahab din timpul profetului Ilie. Antim

25. SF. ANTIM IVIREANUL, „La Dumineca Vameșului. Cuvânt de învățătură”, p. 182.

26. SF. ANTIM IVIREANUL, „La Dumineca Vameșului. Cuvânt de învățătură”, pp. 182-183.

27. SF. ANTIM IVIREANUL, „Învățătură asupra pocăinții”, în: *Didahii*, p. 320.

Ivireanul descrie intensitatea cu care Ahab s-a întors către Dumnezeu și impactul pocăinței sale:

„Și ce a făcut? Cum a auzit Ahaav cuvintele acestea, și-a rupt haina lui și a încins sac peste trupul lui și a pus cenușă pe capul lui și a postit o pocăință ca aceia, cât au schimbat îndată mânia lui Dumnezeu și au îmblânzit urgia Lui. Și chemând iară pe Ilie i-au zis: n-ai văzut ce smerenie a arătat înaintea mea Ahaav și ce pocăință a făcut? Deci pentru că s-au smerit înaintea feții Mele, nu voi aduce răutate în zilele lui, ci în zilele feciorului lui voi aduce răutatea peste casa lui”²⁸.

Prin acest pasaj scripturistic subliniază că printr-o pocăință sinceră și profundă omul poate îndupleca mânia divină și poate schimba destinul său, evitând pedepsele meritate și aducând binecuvântări asupra sa și a casei sale. Sfântul Antim Ivireanul folosește acest exemplu pentru a încuraja credincioșii să se întoarcă cu sinceritate către Dumnezeu, subliniind că adevărata pocăință este cea care aduce transformări autentice în viața spirituală și morală a omului.

Predicile și lucrările sale teologice au căutat să ofere claritate și îndrumare, astfel încât credincioșii să poată înțelege și trăi în conformitate cu învățăturile Bisericii. Afirmând că dogmele creștine sunt „hrana cea vie și duhovnicească”, el a evidențiat rolul principal și esențial al acestora în viața spirituală a fiecărui credincios și în viața comunității eclesiastice.

Această angajare în promovarea învățăturilor creștine reflectă dorința Sfântului Antim Ivireanul de a întări și a consolida credința ortodoxă, oferind un fundament solid pe care credincioșii să-și construiască viața duhovnicească și să-și găsească mântuirea.

Trebuie subliniat și modelul filantropic pe care îl arată și îl pune în practică Mitropolitul Antim Ivireanul. El a folosit resursele proprii pentru a tipări cărți cu conținut liturgic și învățătură de credință ortodoxă, dar și pentru a informa credincioșii. Multe dintre aceste cărți au fost distribuite gratuit preoților și credincioșilor, reflectând o preocupare profundă pentru educația religioasă și spirituală a comunității. Din foile de titlu și din prefețe reiese că șapte dintre cărțile tipărite erau în limba română, ceea ce subliniază angajamentul lui Antim Ivi-

28. SF. ANTIM IVIREANUL, „Învățătură asupra pocăinții”, în: *Didahii*, p. 323.

reanul față de promovarea limbii române în contextul liturgic și educativ.

Printre lucrările tipărite pentru preoți, trei au fost scrise chiar de Mitropolitul Antim Ivireanul: *Învățătură pe scurt despre sfânta taină a pocăinței* (Râmnic, 1705), *Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților* (Târgoviște, 1710) și *Capete de poruncă* (Târgoviște, 1714).

Aceste lucrări nu doar că au avut un caracter educativ și doctrinar, dar au fost și instrumente esențiale în formarea spirituală și morală a clerului, contribuind astfel la ridicarea nivelului de instruire teologică și pastorală al preoților din acea vreme.

Prin tipărirea acestor lucrări, Antim Ivireanul a pus bazele unei tradiții literare românești, consolidând în același timp identitatea și cultura-spirituală națională. Această activitate editorială a fost esențială pentru păstrarea și dezvoltarea limbii române literare, având un rol deosebit în cultivarea spiritului ortodox și în susținerea educației religioase în rândul credincioșilor și al clerului.

Prin toate aceste demersuri Mitropolitul Antim Ivireanul a demonstrat că adevărata măreție a unei personalități religioase și culturale se reflectă nu doar în lucrările de teologie și literatură, ci și în grija pentru comunitate și în eforturile de a sprijini dezvoltarea spirituală și educațională a neamului său. Activitatea sa editorială continuă să fie un model de dăruire și pasiune pentru cultura și credința românească.

2.1. Grijă față de bolnavi subliniată în testamentul Sfântului Antim Ivireanul

Întrucât anul 2024 a fost proclamat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române ca "An omagial al pastorației și îngrijirii bolnavilor" am dorit să amintesc și de grija deosebită pe care o purta Sfântul Antim Ivireanul față de cei bolnavi, neținând seama de etnie, ci punând accentul pe adevărul fundamental mărturisit de Biserică, că toți sunt botezați în numele Sfintei Treimi.

Sfântul Antim Ivireanul subliniază importanța facerii de bine, în special ajutorarea celor săraci și bolnavi, ca fiind cea mai plăcută lucrare înaintea lui Dumnezeu. El arată că învățăturile creștine și exemplul Domnului Iisus Hristos încurajează astfel de fapte și subliniază în

opera sa importanța grijei față de bolnavi prin îndemnul explicit către cler și comunitatea bisericească de a fi atenți și de a îngriji sufletele și trupurile celor aflați în suferință.

În capitolul 22 al Testamentului său, intitulat „*Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*“, Sfântul Antim stabilește reguli precise pentru îngrijirea bolnavilor. Egumenul, ieromonahii și preoții bisericii au datoria de a vizita și de a oferi sprijin bolnavilor, fie că sunt membri ai comunității, fie străini. Aceștia trebuie să îndemne bolnavii să se Spovedească, să primească Sfântul Maslu și să se Cuminece²⁹.

De asemenea, constatăm că această „grijă“ este atât pentru cei din propria casă, cât și pentru străinii aflați în suferință. Această îndatorire nu face discriminări de gen, etnie sau statut social, ci trebuie îndeplinită cu compasiune și cuvinte de mângâiere, subliniind că neglijarea lor ar aduce osândă, deoarece și ei sunt „botezați în numele Sfintei Troițe și sânt creștini ca și noi“³⁰.

Sfântul Antim învață că ajutorul acordat bolnavilor nu este doar o datorie socială, ci o expresie a comuniunii spirituale în comunitatea creștină. În vizitele lor la bolnavi, preoții și monahii devin purtători ai mângâierii divine și ai comuniunii frățești.

El îndeamnă nu doar la îngrijirea celor din comunitatea locală, ci și la acordarea de asistență celor străini și marginalizați, cum ar fi cei de alte etni, subliniind egalitatea lor spirituală și necesitatea de a-i trata cu aceeași grijă și respect. Prin propriile sale acțiuni și cuvinte, Sfântul Antim oferă un exemplu viu de supunere față de învățăturile creștine și de respect față de nevoile celorlalți, motivând comunitatea să îmbrace aceleași virtuți în slujirea aproapelui și în întreținerea unei vieți creștine autentice.

Aceste aspecte nu doar că ilustrează grijile lui Sfântul Antim pentru bolnavi, ci și relevanța lor continuă în înțelegerea și practica spirituală contemporană.

Sfântul Antim Ivireanul nu s-a limitat doar la învățăturile teoretice despre spiritualitate în scrierile sale, ci a oferit credincioșilor un exemplu concret prin felul în care și-a trăit viața. El a demonstrat în mod practic înțelepciunea spirituală și grija față de aproapele.

29. SF. ANTIM IVIREANUL, „*Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*“, în: *Scrieri*, Editura Basilica, București, 2016, p. 160.

30. SF. ANTIM IVIREANUL, „*Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*“, p. 161.

3. Activitatea tipografică a Sfântului Antim ca mijloc al promovării culturii românești

Sfântul Antim Ivireanul a reprezentat nu doar o figură de marcă în spiritualitatea românească, ci și un susținător al culturii prin activitatea sa tipografică. Prin intermediul tiparnițelor pe care le-a înființat și administrat, el a pus bazele unei mișcări culturale fundamentale pentru afirmarea identității românești în perioada sa. Această inițiativă nu doar că a contribuit la propagarea învățăturilor religioase, ci și la consolidarea limbii și literaturii române, evidențiind importanța tipografiei ca mijloc de educație și emancipare culturală.

A desfășurat o bogată activitate pastorală și tipografică. În total, Sfântul Antim a tipărit 64 de cărți liturgice și de folos duhovnicesc, dintre care 39 au fost lucrate cu mâna sa, 24 în limba română, și 4 scrise de el însuși. Multe dintre aceste cărți sunt ilustrate cu miniaturi gravate chiar de el, de o măiestrie și frumusețe deosebite.

Activitatea tipografică a Sfântului Antim Ivireanul a jucat un rol esențial în promovarea culturii românești. Într-o perioadă în care în Țara Românească funcționa doar o singură tiparniță, întemeiată de mitropolitul Varlaam, Antim Ivireanul a revoluționat arta tiparului prin înființarea de noi tipografii și crearea unei școli românești de renume în domeniul tipografic. El a realizat gravuri, desene și a turnat litere noi (arabe, grecești și georgiene), contribuind semnificativ la dezvoltarea acestei arte.

Sub patronajul lui Constantin Brâncoveanu, care l-a adus în țară pentru a continua inițiativele culturale, Antim Ivireanul a dus arta tiparului „până la desăvârșire”. În prefața la *Eortologhionul grecesc*, tipărit la Snagov în 1701, el mărturisește că a ales să sprijine comunitatea prin tipărirea de cărți folositoare și mântuitoare, reflectând astfel dedicarea sa pentru educația și dezvoltarea spirituală a credincioșilor³¹.

Începuturile activității tipografice ale lui Antim Ivireanul în Țara Românească datează din 1691, când a preluat conducerea tipografiei domnești de la Mitrofan, episcopul de Huși. În ciuda dificultăților, cum ar fi necesitatea de a turna noi litere pentru a înlocui echipamentul transferat de Mitrofan la Buzău, Antim a reușit să repună tipografia pe

31. Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 145.

picioare. În tipografia domnească existau litere arabe, grecești, chirilice și latine, precum și clișee în lemn și aramă³².

Între 1691 și 1694 Antim Ivireanul a tipărit patru cărți la București, incluzând lucrări în greacă, greco-română și română. Prima sa carte, *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*, tipărită în 1691, marchează prezența sa în Țara Românească. Alte lucrări importante includ *Slujbele Sfintei Paraschiva celei Nouă* și a *Sfântului Grigorie Decapolitul* (1692) și o *Evanghelie greco-română* (1693). În anul 1694 el a tipărit prima sa carte în limba română, o *Psaltire*, contribuind astfel la consolidarea limbii și literaturii române³³.

Între anii 1694 și 1701 Antim Ivireanul a fost stareț al Mănăstirii Snagov. Această poziție i-a oferit resursele necesare și libertatea de a dezvolta un centru tipografic. În plus, poziția sa de stareț îi permitea să coordoneze activitatea tipografică direct, să adune cărți și manuscrise necesare și să supravegheze procesul de tipărire.

În acest timp petrecut de el la păstoria monahilor din mănăstirea Snagov, în centrul tipografic s-au realizat numeroase tipăriri importante: *Orânduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena* – românește, 1696; *Evangheliar* – românește, 1697; *Anthologhion* – grecește, 1697; *Ioan Cariofil, Manual despre câteva nedumeriri* – grecește, 1697; *Discurs panegiric despre împăratul Constantin* – grecește, 1697; *Gramatică slavonească* – slavonește, 1697; *Acatistul Maicii Domnului* – românește, 1698; *Carte sau lumină* – românește, 1699; *Mărturisirea credinței ortodoxe și expunere pentru cele trei virtuți: credință, nădejde și dragoste* – grecește, 1699; *Învățăături creștinești* – românește, 1700; *Floarea darurilor* – românește, 1700; *Psaltire* – grecește, 1700; *Eortologhion* – grecește, 1701; *Ioan Comnen, Proschinitarul Sfântului Munte* – grecește, 1701; *Liturghier* – grecește și arăbește, 1701³⁴.

Constatăm de aici că 6 din cele 15 cărți tipărite în tipografia din Snagov sunt în limba română, Sfântul Antim arătând că lucrarea sa principală este aceea de a aduce un folos duhovnicesc tuturor creștinilor, ca toți să înțeleagă slujbele la care participau. O parte din aceste cărți

32. Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 144.

33. Pr. M. PĂCURARIU, *Cultura teologică românească...*, p. 133.

34. G. ȘTREMPPEL, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei, București, 1997, pp. 389-391.

erau folosite la săvârșirea cultului divin, iar altele erau folosite pentru amplul proces de culturalizare a poporului început în Țara Românească de mitropoliții Ștefan și Teodosie și continuat și desăvârșit de Sfântul Antim.

După perioada de stăreție la Snagov, Sfântul Antim s-a întors la curtea mitropolitană din București, în această perioadă fiind tipărite numeroase cărți: *Ștefan Brâncoveanu, Cuvânt panegiric la marele Constantin* – grecește, 1701; *Ștefan Brâncoveanu, Cuvânt panegiric la Sfântul Ștefan, primul martir al creștinătății* – grecește, 1701; *Slujba cuvioasei Matrona Hiopolita* – grecește, 1702; *Ștefan Brâncoveanu, Cuvânt panegiric la Sfântul Ștefan, primul martir al creștinătății* – ediția a II-a, grecește, 1702; *Hrisant Notara, Despre preoție* – grecește, 1702; *Ceaslov* – grecește și arăbește, 1702; *Noul Testament* – românește, 1703; *Sevastos Chiminitis, Învățătură dogmatică a Bisericii răsăritene* – grecește, 1703; *Slujba sfințirii bisericii* – grecește, 1703; *Ștefan Brâncoveanu, Cuvânt panegiric la Adormirea Maicii Domnului* – grecește, 1703; *Radu Brâncoveanu, Cuvântare la patima cea mântuitoare* – grecește, 1704; *Plutarh, Paralele grecești și romane, traduse în greaca modernă de Constantin Brâncoveanu Fiul* – grecește, 1704. De asemenea, din perioada 1715-1716 ne-au rămas de la Sfântul Antim trei cărți tipărite în București, două în grecește și una în românește: *Antim Ivireanul, Sfătuiri creștine-politice către Ștefan Cantacuzino* – românește, 1715; *Dosithei Notara, Istoria patriarhilor Ierusalimului* – grecește, 1715; *Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Istoria iudaică* – grecește, 1716³⁵.

După ce Sfântul Antim Ivireanul a devenit episcop al Râmnicului, tipografia de la Râmnic a continuat să joace un rol important în răspândirea învățăturii ortodoxe și în consolidarea tradițiilor religioase, aici fiind tipărite 9 cărți, dintre care 4 în limba română, 3 grecești și două slavo-române: *Anthologhion* – românește, 1705; *Tomul Bucuriei* – grecește, 1705; *Antim Ivireanul, Învățătură pe scurt pentru taina pocăinței* – românește, 1705; *Slujba Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, cu Paraclisul cel de obște* – românește și slavonește, 1706; *Octoih* – slavonește și românește, 1706; *Evhologhion (Molitvelnic și Liturghier)*

35. Pr. M. ȂCURARIU, *Cultura teologică românească...*, pp. 133-135

– românește, 1706; *Gheorghe Maiota, Cuvânt la patima cea mântuitoare a Domnului* – grecește, 1706; *Radu Brâncoveanu, Cuvânt panegiric la Sfântul Nicolae* – grecește, 1706; *Gheorghe Maiota, Cuvânt la patima cea mântuitoare a Domnului* – românește, 1706³⁶.

La 28 ianuarie 1708 a fost ales mitropolit al Ungrovlahiei, fiind instalat în scaun pe 22 februarie al aceluiași an. În această calitate înființează, ca și la Râmnicu Vâlcea, o tipografie la Târgoviște, unde a tipărit un număr de 18 cărți (5 grecești, una slavo-română, una slavo-româno-greacă, 11 românești): *Carte ce cuprinde tot serviciul bisericesc* – grecește, 1709; *Antim Ivireanul, Învățătură bisericească pentru preoți* – românește, 1710; *Slujba Sfintei Ecaterina și Proschinitarul Muntelui Sinai* – grecește, 1710; *Panoplia Dogmatică* – grecește, 1710; *Psaltire* – românește, 1710; *Octoih* – românește, 1712; *Carte de rugăciuni* – românește, 1712; *Liturghier* – românește, 1713; *Catavasier* – slavonește, grecește, românește, 1713; *Molitvelnic* – românește, 1713; *Pilde filosoferi* – românește, 1713; *Sentințe ale unor vechi filosofi* – grecește, 1713; *Hrisov pentru abrogarea văcăritului* – românește, 1714; *Antim Ivireanul, Capete de poruncă* – românește, 1714; *Ceaslov* – românește și slavonește, 1714; *Hrisant Notara, Despre oficiile, clericii și dregătoriile sfintei biserici* – grecește, 1715³⁷.

În unul din articolele închinat Sfântului Martir Antim Ivireanul, Arhimandritul Mihail Stanciu admitea ipoteza că “în vara lui 1686, Sfântul Antim l-a întâlnit pe mitropolitul Dosoftei al Moldovei, de la care a preluat și râvna pentru tipărirea de cărți în limba poporului, spre folosul cât mai multor credincioși”³⁸.

Întâlnirea dintre Sfântul Antim Ivireanul și Mitropolitul Dosoftei ar putea fi văzută ca un moment crucial în dezvoltarea tipografiei românești. Dosoftei era un susținător al limbii române și al tiparului în această limbă, iar influența sa asupra lui Antim Ivireanul ar putea explica schimbarea acestuia din urmă. Dosoftei a fost un pionier în publicarea de cărți în limba română, iar această schimbare de paradigmă

36. Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, pp. 147-148.

37. Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, pp. 148-151.

38. Arhim. M. STANCIU, „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716). Viața și activitatea sa pastoral-misionară”..., p. 22.

a fost probabil motivată de dorința de a face literatura religioasă mai accesibilă pentru poporul de rând.

Dacă Antim Ivireanul a fost influențat de acest model, atunci angajamentul său față de tipărirea cărților în limba română ar reflecta o continuare a acestei tradiții. În acest context, activitatea sa a fost nu doar un act de publicare, ci și un demers educațional menit să îmbunătățească formarea teologică a preoților și a credincioșilor.

Cert este că în Țara Românească Sfântul Antim găsește început acest proces de românizare a slujbelor, iar el își însușește rolul de continuator al lucrărilor întreprinse de mitropoliții Ștefan și Teodosie, și duce arta tiparului până la desăvârșire, iar credincioșilor încredințați lui le lasă ca moștenire nu doar o opera tipografică bogată, nu doar o operă de spiritualitate ortodoxă, ci lasă o limbă română limpede și curată, înțeleasă atât de contemporanii săi, cât și de noi, cei de astăzi.

Concluzii

Sfântul Martir Antim Ivireanul, originar din Georgia (Ivria), a venit în Țara Românească ca un străin cu o misiune bine definită și o vocație clară pentru slujirea Bisericii și promovarea culturii. Originiile sale georgiene nu au fost un obstacol în integrarea sa în societatea românească, ci dimpotrivă, i-au oferit o perspectivă unică și o bogată experiență spirituală și culturală, care a contribuit semnificativ la dezvoltarea spiritualității și culturii românești. Viața sa, marcată de dedicare și sacrificiu, reflectă angajamentul său profund față de valorile ortodoxe și față de misiunea sa de a contribui la îmbogățirea spirituală și culturală a Țării Românești.

Didahiile Sfântului Antim Ivireanul au fost un instrument esențial în promovarea spiritualității ortodoxe în Țara Românească. Prin predicile și învățăturile sale, el a oferit credincioșilor nu doar o înțelegere profundă a doctrinei ortodoxe, ci și un model de viață duhovnicească trăită cu autenticitate și devotament. În calitate de predicator și teolog, Antim a reușit să aducă o contribuție semnificativă la educarea și îndrumarea spirituală a credincioșilor, sprijinind profund dezvoltarea spirituală a comunității românești. *Didahiile* sale au avut un impact

considerabil, nu doar prin transmiterea învățăturilor religioase, dar și prin stimularea unei vieți spirituale autentice.

Activitatea tipografică a Sfântului Antim Ivireanul a fost crucială pentru promovarea și dezvoltarea culturii românești. Prin înființarea și administrarea unor tipografii, Antim a facilitat producția și distribuția de lucrări literare și religioase, contribuind semnificativ la formarea și consolidarea patrimoniului cultural național. Tipărind lucrări importante în limba română și alte limbi, inclusiv greacă și slavonă, el a sprijinit nu doar dezvoltarea limbii române ca limbă literară și religioasă, dar și educația și accesul la cunoștințe pentru un număr mare de credincioși. Activitatea sa a dus la crearea unui corpus literar valoros, care a avut un impact durabil asupra dezvoltării culturale și educaționale a Țării Românești. Prin eforturile sale tipografice, Antim Ivireanul a contribuit esențial la cultivarea și afirmarea identității culturale românești într-o perioadă crucială din istoria țării.

Prin eforturile sale, Antim Ivireanul a contribuit nu doar la îmbogățirea patrimoniului cultural românesc, dar și la formarea unei tradiții tipografice de mare prestigiu. Această contribuție a fost esențială pentru dezvoltarea culturală a națiunii, demonstrând că străinătatea nu a fost un obstacol, ci mai degrabă un catalizator pentru avansarea și promovarea culturii românești.